

Ibragimov Lutfullo Ziyodullayevich,
"Maballa va oila" ilmiy-tadqiqot instituti
loyiha bosh ilmiy xodimi, geografiya fanlari doktori

Raxmonov A.X.,
"Maballa va oila" ilmiy-tadqiqot instituti
loyiha katta ilmiy xodimi

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA ERTA TUG'URUQ HOLATLARI: MUAMMO VA YECHIMLAR

Annotatsiya. Ushbu maqolada erta tug'uruq holatlari va ularning asosiy sabablari keltirilgan bo'lib, O'zbekiston Respublikasida erta tug'uruq holatlari tahlil qilingan. Sotsiologik tadqiqotlar asosida erta tug'uruq bilan bog'liq muammolar aniqlangan hamda ularni bartaraf etish bo'yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Ta'vanch so'zlar: ijtimoiy himoya, reproduktiv salomatlik, erta tug'uruq, erta homiladorlik, jinsiy tarbiya.

Аннотация. В данной статье представлены информации случаев преждевременных родов и их основные причины, проанализированы случаи преждевременных родов в Республике Узбекистан. Выявлены проблемы, связанные с преждевременными родами на основе социологических исследований, разработаны предложения и рекомендации по их устранению.

Ключевые слова: социальная защита, репродуктивное здоровье, ранние роды, ранняя беременность, половое воспитание

Annotation. This article presents information on cases of premature birth and its main causes, analyzes cases of premature birth in the Republic of Uzbekistan. Problems associated with premature birth on the basis of sociological studies are identified, proposals and recommendations for their elimination are also developed.

Keywords: social protection, reproductive health, early childbirth, early pregnancy, sex education

Kirish. Erta yoshdagi onalik bu qiz bolaning keyingi ijtimoiylashuviga katta ta'sir ko'rsatuvchi ijtimoiy hodisa hisoblanib, u erda diniy nikohlar, o'smirlarda akseleratsiya (o'sish, rivojlanish jarayonining tezlashishi) va jinsiy faollikning erda boshlanishi, shuningdek, bolalarga nisbatan jinsiy jinoyatlar bilan bog'liq. Bularning barchasi voyaga yetmaganlarning reproduktiv salomatlik, homiladorlikni rejalashtirish usullari haqida kam xabardorligi, shoshilinch kontratsepsiya va abortni qo'llash mumkinligi, rejasiz jinsiy aloqalarning oldini olish fonida sodir bo'lmoqda.

O'smir onaning sog'lig'iga xavf-xatar, ayniqsa, qishloq joylarida yuqori, chunki u yerda sog'liqni saqlash tizimi kamroq rivojlangan. Ko'pincha voyaga yetmaganlarning homiladorligi keyinchalik ginekologik kasalliklarga sabab bo'lishi, tug'uruqdagi qiyinchiliklar, shuningdek, bepushlikka olib kelishi mumkin bo'lgan xavfli abort bilan tugaydi.

Tadqiqot ma'lumotlari o'smir qizlar jinsiy hayotining erda boshlanishi natijasida homiladorlik va/yoki onalik yuzaga keladigan bir nechta asosiy ssenariyalarini aniqlash imkonini beradi. Xususan,

ba'zi qizlar yig'itini yo'qotib qo'ymaslik uchun uning jinsiy aloqa qilish talabini bajaradi. Qiz jinsiy aloqa qilish vaqti keldi, deb o'yilgan, jinsiy hayotning boshlanishi uni tengdoshlaridan "yuqoriroq" qiladigandek tuyulgan holatlar ham uchrab turadi. Bunday hollarda jinsiy hayotni boshlash to'g'risidagi qarorni u mustaqil ravishda qabul qiladi, sherikni tanlaydi va tashabbus ko'rsatadi.

Qiz bola sevib qolib, yigit bilan uchrasha boshlaydigan, unda bo'lajak nikoh illyuziyasi yuzaga keladigan holatlar ham uchraydi. U homilador bo'lishdan qo'rqmaydi, chunki sherigi unga uylanishiga ishonchi komil. Qizlar moddiy foyda olish yoki sherigini "shantaj" qilish maqsadida jinsiy aloqa qirishgan holatlar haqida ham ma'lumotlar mavjud.

Erta tug'uruqqa o'smirlarning ota-ona bilan bog'liq muammolari ham bevosita ta'sir qiladi. Masalan, erta onalik ona yoki ota-onaning ikkalasi ham, ba'zan esa qarindoshlarining bir necha avlodi spirtili ichimliklar iste'mol qiladigan, tez-tez sheriklarni o'zgartirib turadigan yoki tasodifiy jinsiy aloqalar qilib turadigan ijtimoiy nomaqbul, to'liqsiz oilalarda ham kuzatiladi.

Umuman olganda, erta homiladorlikning sabablari har qancha turlicha bo'lsin, ularning

o'xshash jihati shundaki, deyarli barcha qizlar oshkor bo'lish, ota-onasi, yaqinlari va qarindoshlari tomonidan salbiy munosabat bildirilishidan qo'rqib, homiladorlikni yashirishadi. Ularning ko'pchiligi homiladorlik masalasini mustaqil ravishda hal qilishga urinmaydilar, tibbiyot muassasalariga murojaat qilmaydilar, natijada ular homiladorlikni to'xtatishga kechikadilar.

Statistik tahlil

Statistik ma'lumotlarga ko'ra, 2021-yilda 18 yoshga to'lmagan qizlar orasida **1 496 ta** tug'uruq holati qayd etilib, 2018-yilga nisbatan 1,9 foizga kamaygan (1-jadval).

1-jadvaldan ko'rinib turganidek, 2018–2021-yillar mobaynida erta tug'uruqlar sonining kamayishi Qoraqalpog'iston Respublikasi, Andijon, Navoiy, Samarqand, Surxondaryo va Farg'ona viloyatlarida qayd etilgan bo'lsa, respublikaning qolgan hududlarida o'sish tendensiyasi kuzatilgan. Jumladan, erta tug'uruqlar soni Namangan viloyatida – 67,5, Buxoro viloyatida – 35,9, Toshkent viloyatida – 32,8, Sirdaryo viloyatida – 24,0, Jizzax viloyatida – 12,3, Qashqadaryoda – 8,5, Toshkent shahrida – 7,7, Xorazm viloyatida esa 5,0 foizga ortgan.

1-jadval

17 yosh va undan kichik yoshda ona bo'lganlar soni, birlik

Hududlar	Yillar				2021-yilda 2020-yilga nisbatan o'zgarishi, %
	2018	2019	2020	2021	
O'zbekiston Respublikasi	1525	1195	959	1496	98,1
Qoraqalpog'iston Respublikasi	107	77	35	56	52,3
Andijon viloyatlari:					
Buxoro	92	58	56	73	79,3
Jizzax	92	77	125	135,9	162,3
Qashqadaryo	65	61	73	112,3	137,7
Navoiy	223	202	182	242	108,5
Namangan	21	18	19	20	95,2
Samarqand	40	29	27	67	167,5
Surxondaryo	430	295	189	340	79,1
Sirdaryo	146	125	82	141	96,6
Toshkent	25	25	21	31	124,0
Farg'ona	125	110	99	166	132,8
Xorazm	67	47	48	64	95,5
Toshkent sh.	40	25	28	42	105,0
	52	46	43	56	107,7
					130,2

Manba: jadval O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi ma'lumotlari asosida tuzilgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Ўзбекистон Республикасининг "Фуқароларнинг репродуктив саломатлигини сақлаш тўғрисида"ги Қонуни // <https://www.lex.uz>
2. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Сенати Кенгашининг 2020 йил 13 июлдаги "Эрта турмуш ва эрта туғруқ ҳолатлари ҳамда оилавий ажримлар билан боғлиқ муаммоларни бартараф этиш чора-тадбирлари тўғрисида"ги ҚК-105-IV-сонли қарори.
3. Abduramanov X., Xonto'raev B., Zokirov Sh. Erta turmush va erda tug'uruq holatlari: muammo va yechimlar. / Uslubiy qo'llanma. – Toshkent: "Bookmanu print" tashriyoti, 2022. – 84 b.
4. Ранние браки и ранние и нежелательные беременности // ЮНЕСКО. Исполнительный совет, 207-й, 2019.

Respublikada erda tug'uruqlar soni dinamikasini yillar kesimida tahlil qilish uning bir me'yorda kechmaganligini ko'rsatadi. Xususan, 2018–2020-yillarda erda tug'uruqlar soni muntazam kamayib borgan bo'lsa, 2021-yilda 2020-yilga nisbatan ortganligini kuzatish mumkin. Agar 2020-yilda respublika bo'yicha erda tug'uruqlar soni 959 nafarni tashkil etgan bo'lsa, 2021-yilda bu ko'rsatkich 1496 nafarga teng bo'lgan va o'tgan yilga nisbatan 56,0 foizga ko'paygan. Bunday o'sish tendensiyasi respublikaning barcha hududlarida ham kuzatilgan. Ayniqsa, bu davrda erda tug'uruqlar soni Namangan (2,48 marta), Samarqand (79,9%) va Surxondaryo (72,0%) juda yuqori sur'atda o'sgan.

O'zbekistonda qayd etilgan erda tug'uruq holatlarining uchdan ikki qismi (67,8%) 5 ta hudud: Samarqand, Qashqadaryo, Toshkent, Surxondaryo va Buxoro viloyatlarida qayd etilgan.

Respublikada eng ko'p erda tug'uruq holati Samarqand (340 nafar) va Qashqadaryo (242 nafar), eng kam esa Navoiy viloyatida (20 nafar) kuzatilgan.

Erta tug'uruq holatlari eng ko'p qayd etilgan hududlarda uning sabablarini aniqlashdan oldin aynan qaysi tuman va shaharlarda kuzatilganini tahlil qilsak.

Davlat statistika qo'mitasi ma'lumotlari asosida erda tug'uruq holati eng ko'p qayd etilgan 25 ta tuman va shaharlar ro'yxati tuzildi (2-jadval).

2-jadvaldan ko'rinadiki, tahlil qilinayotgan davrda respublika bo'yicha eng ko'p tug'uruq holati Samarqand shahrida qayd etilgan.

"Mahalla va oila" ilmiy-tadqiqot instituti tomonidan Samarqand shahrida erda tug'uruq holatining ko'pligini o'rganish maqsadida tadqiqot o'tkazilganida, bu holat, asosan, lo'li millatiga munsub oilalarda qayd etilgani, ularda aksariyat qizlar maktabda ham o'qimasligi, uy sharoiti talabga javob bermasligi (kattalar, bolalar hammasi bir xonada yashaydi), qizlar erda jinsiy hayotga qiziqish bildirishi, kontratseptiv vositalardan mutlaqo foydalannasligi, ijtimoiy himoya yondashuvini noto'g'ri talqin qilish hollari (masalan, davlat tomonidan ijtimoiy nafaqa 14 yoshgacha tayinlanadi,

2-jadval

Erta tug'uruq holati eng ko'p qayd etilgan tuman va shaharlar ro'yxati

T/r	Tuman va shaharlar nomi	2018-yil	T/r	Tuman/shahar	2021-yil
1.	Samarqand shahri	106	1.	Samarqand shahri	117
2.	Urgut tumani	81	2.	Denov tumani	58
3.	Pastdarg'om tumani	51	3.	Qarshi shahri	54
4.	Qarshi shahri	41	4.	Kattaqo'rg'on tumani	35
5.	Samarqand tumani	31	5.	Pastdarg'om tumani	34
6.	Chiroqchi tumani	30	6.	Namangan shahri	34
7.	Qarshi tumani	27	7.	Kogon shahri	34
8.	Kitob tumani	23	8.	Qarshi tumani	32
9.	Beruniy tumani	22	9.	Koson tumani	29
10.	Jizzax tumani	22	10.	Andijon shahri	27
11.	Koson tumani	19	11.	Buxoro shahri	27
12.	Ishtixon tumani	19	12.	Urgut tumani	27
13.	Narpay tumani	19	13.	Jarqo'rg'on tumani	27
14.	Qo'qon tumani	18	14.	Chiroqchi tumani	26
15.	Qaniashli tumani	17	15.	Jomboy tumani	25
16.	G'uzor tumani	17	16.	Paxtakor tumani	24
17.	Chirchiq tumani	16	17.	G'uzor tumani	23
18.	Jomboy tumani	16	18.	Samarqand tumani	22
19.	Yuqorichirchiq tumani	15	19.	Yuqorichirchiq tumani	22
20.	Paxtakor tumani	14	20.	Sharof Rashidov tumani	19
21.	Shahrixon tumani	14	21.	Chirchiq shahri	19
22.	Paxtachi tumani	14	22.	Shahrisabz shahri	15
23.	Kattaqo'rg'on tumani	14	23.	Kitob tumani	14
24.	G'ijduvon tumani	12	24.	Sherobod tumani	14
25.	Amudaryo tumani	12	25.	Chinoz tumani	14

Manba: jadval O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi ma'lumotlari asosida tuzilgan.

undan keyin ota-onalarda qiz farzandidan “tezroq qutulish” motivatsiyasi yuqori) aniqlandi.

Shuni alohida ta’kidlash joizki, erta tugʻurugʻ holati eng koʻp qayd etilgan 5 tuman va shaharning 3 tasi (Samarqand shahar, Kattaqoʻrgʻon va Pastdargʻom tumanlari) Samarqand viloyatida joylashgan.

Respublika boʻyicha erta tugʻurugʻ holati eng koʻp qayd etilgan ikkinchi hudud – bu Denov tumani. Statistik maʼlumotlarga qaraganda, 2021-yilda tumanda 12 401 nafar, har 1000 kishiga nisbatan esa 31,3 nafar tugʻilish kuzatilgan. Xalqaro mezonlar boʻyicha Denov tumani tugʻilish darajasi “yuqori” hududlar qatoriga kiradi.

2018-yilda eng tugʻurugʻlar soni boʻyicha tuman va shaharlar reytingida Qarshi shahri 7-oʻrinda turgan boʻlsa, 2021-yilda toʻrt pogʻona ilgari lab 3-oʻrinni egallagan. Yaʼni shaharda erta tugʻurugʻlar soni 2018-yildagi 27 nafardan 2021-yilda 54 nafarga yoki 2,0 marta oʻrtgan.

Erta tugʻurugʻ holatlari, ayniqsa, 13-14 yoshli qizlar orasida koʻpayib borayotgani tashvishli holdir (3-jadval).

3-jadvaldan koʻrinadiki, 2018-yilda 11 yoshli qiz (Surxondaryo viloyatining Sariosiyo tumanida) erta tugʻurugʻ jarayonini boshidan kechirgan.

Tahlil qilinayotgan davrda 13 yoshdagi tugʻurugʻlar 50 foizga, 14 yoshdagilarda 30 foizga, 15 yoshdagilarda 2,7 marta, 16 yoshdagilarda 90,6 foizga oʻrtgan.

Erta va istalmagan tugʻurugʻ holatlari yoshlarining oilaviy hayotga tayyor emasligi, oiladagi ijtimoiy-maʼnaviy beqarorlik, aholining huquqiy savodxonligi va tibbiy madaniyatining yetarli emasligi sabab boʻlgan.

Onasining yoshi boʻyicha erta tugʻurugʻlar soni (birlik)

Yosh	Yillar					2021-yilda 2017-yilga nisbatan oʻzgarishi, %
	2017	2018	2019	2020	2021	
11	-	1	-	-	-	-
12	1	2	1	-	1	100,0
13	2	3	5	2	3	150,0
14	10	8	14	7	13	130,0
15	34	69	66	43	92	270,6
16	180	287	216	167	343	190,6
17	1097	1155	893	740	1044	95,2
Jami	1324	1524	1195	959	1496	113,0

Manba: jadval Oʻzbekiston Respublikasi Davlat statistika qoʻmitasi maʼlumotlari asosida tuzilgan.

ziyoni yetkazishi mumkin boʻladigan potentsial xavf-xatarni aniqlab, bu jarayon rivojlanishining oldini olishdan iborat. Homiladorlik paytida shifokorlar tomonidan belgilangan barcha grafiklari koʻrildan, 48,0 foiz yosh kelinlar oʻz vaqtida oʻtib borgan, 43,1 foiz tibbiy koʻriklarning bir qismidan oʻtgan. Aholisida, 8,9 foiz homiladorlik paytida tibbiy koʻriklardan umuman oʻtmagan. Bu koʻrsatkich Qashqadaryoda 16,3 foizni, Namanganda 14,9 foizni tashkil etdi.

Tibbiy koʻriklardan oʻtmaganlik sabablari oʻrganilganida, 49,5 foiz respondentlar “oila aʼzolari ruxsat berishmadi”, 38,6 foiz – “vaqt ajrata olmadim”, 7,9 foiz – “u yerda xizmatlarga sarflash uchun mablagʻim yoʻq”, deb javob bergan. Homiladorlikning oxirgi uch oyida uy yumushlaridan ozod qilinishi ona va bola salomatligi uchun nihoyatda muhim. Tadaqiqot natijalariga koʻra, faqat 14,2 foiz kelimlar homiladorlikning oxirgi uch oyida uy yumushlaridan ozod qilingan, 42,6 foiz ozod qilinmagan, 43,1 foiz esa kuch va energiya talab qilmaydigan ishlarni bajargan.

Homiladorlik paytida homiladorlik va farzand koʻrishga oʻsmir qizlarning 19,9 foizi ruhan, 32,7 foizi fiziologik jihatdan, 35,8 foiz homiladorlikni toʻgʻri yuritishga tayyor boʻlmagan.

Xulosa:

1. Erta tugʻurugʻ psixologik, jismoniy, jinsiy ravonlik va moliyaviy nazorat bilan kuzatilgan koʻplab holat hisoblanadi. Voyaga yetmagan onalar oʻzlarining jismoniy va maʼnaviy daxlsizlik, shaxsiy erkinlik uchun konstitutsiyaviy huquqlari, nikohga kiruvchi erkaklar va xotin-qizlarning oʻzaro ixtiyoriy rozligi hamda ularning nikoh yoshiga yetishi lozimligi, voyaga yetmaganlar oʻrtasida zoʻravonlikdan himoya qilishning huquqiy usullari haqida xabardorlik darajasi ham yetarli emasligini koʻrsatdi.

2. Voyaga yetmagan onalar homiladorlik va tugʻish vaqtida nafaqat davlatning, balki jamiyatning ham huquqiy, psixologik va ijtimoiy koʻmagiga nihoyatda muhtojligini koʻrsatdi. Ularga oʻqishni davom ettirishi, mutaxassislikka ega boʻlishi, ijtimoiy stigmani yengishi va oʻzini jamiyatning toʻlaqlonli aʼzosi sifatida his etishida ham yordam berish zarur.

3. Umumiy oʻrta taʼlim maktabi, professional taʼlim muassasalari oʻquvchilarini tibbiy koʻriklardan oʻtkazish tartibiga oid hamkor tashkilotlarning funksiyalarini va monitoringini, javobgarligini aniq

belgilovchi normativ hujjat qabul qilish zaruriyati mavjud.

4. Chekka qishloq hududlarida qizlarni taʼlim bilan uzviy qamrab olish va moliyaviy qoʻllab-quvvatlash orqali stimulatsiya holatini yuzaga keltiruvchi mexanizm va davlat bilan nodavlat notijorat tashkilotlarining ijtimoiy hamkorligi yoʻlga qoʻyilganini inobatga olib, bu borada hukumat va mahalliy hokimiyatlar doirasida vaqtinchalik nizom va qarorlarni ishlab chiqish zarurati bor.

Taklif va tavsiyalar:

– erta tugʻurugʻ holatlari toʻgʻrisidagi maʼlumotlarni aks ettiruvchi yagona portal tizimini yaratish va erta turmush, erta tugʻurugʻ aniqlangan elektron tarzda hududlardagi oʻzgarishlarning kuzatuv xartasini yaratish. Bunda *Girls Not Brides: The Global Partnership to End Child Marriage* kabi strategik dasturlarda hamkorlik qilish;

– tibbiyot xodimlari, oʻqituvchilar va ijtimoiy sohaning boshqa xodimlarini erta nikoh tahdidi ostida boʻlgan qizlarni aniqlash boʻyicha oʻqitish, bunday turmush qurgan voyaga yetmagan qizlarga tegishli xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini taʼminlash boʻyicha yordam berish;

– maktab dasturiga oʻquvchilarning madaniy va yoshidagi xususiyatlarini hisobga olgan holda jinsiy tarbiya hamda jinsiy va reproduktiv salomatlik boʻyicha oʻquv kursini joriy etish;

– joylarda profilaktika inspektorlari va oʻzini oʻzi boshqarish organlari tomonidan voyaga yetmaganlar orasida erta tugʻurugʻ holatlari va tazyiqqa uchragan xotin-qizlarni himoya qilishga qaratilgan faoliyati samaradorligini oshirish yuzasidan nizoli oilalar oʻrtasida profilaktik tadbirlarini amalga oshirish;

– erta tugʻurugʻ va homiladorlik holatlari kuzatilgan hududlarda voyaga yetmagan yoshlarning oilaviy poliklinika, qishloq vrachlik punktlarini onlayn roʻyxatni shakllantirish, ularning nazoratini kuchaytirish, bu orqali chaqaloqlar savdosining oldini olish;

– oʻquv dasturlariga ijtimoiy tarmoqlardan foydalanish madaniyatini targʻib etuvchi oʻquv seminarlarini kiritish, voyaga yetmagan yoshlarning pornografik mazmundagi kanallarga kirish, materiallarni tarqatishni salbiy oqibatlarni profilaktika inspektorlarini jalb qilgan holda oʻquv kurslarini tashkil etish (profilaktika kumini haftada kamida bir-ikki marta tashkil etish).